

Гимн Пуруше
Ригведа X, 90

ऋग्वेदसंहिता। पुरुषसूक्तम्

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।

स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठदशाङ्गुलम् ॥ १ ॥

śīrṣan *n* – голова;
puruṣa, rūruṣa *m* – человек, мужчина, душа, мировой дух; *nom. pr.* Пуруша, первочеловек,
из которого была создана вселенная;
akṣan *n* – глаз;
pad *m* – нога;
viśvatas *adv.* – кругом, со всех сторон (от viśva – все, каждый);
√var V. P. – покрывать, прятать;
ati – над, сверх, по;
aṅgula *m, n* – дюйм, ширина большого пальца (от aṅguli *f* – палец);

पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यम् ।

उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥

bhavya (*p.n.* от bhū) – будущий, хороший; *n* будущее, счастье,
uta – тоже, и ;
amṛtatva *n* – бессмертие;
īśāna – владеющий, господствующий;
√ruh I P. – расти, подниматься;

एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः ।

पादो ऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥

etāvant – столь большой, столь великий;
mahiman *m* – величие; благородство;
jyāyaṃs *cpv.* – более старший, более старый;
pāda *m* – нога, четверть ч.-л.;

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादो ऽस्येहाभवत् पुनः ।

ततो विष्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॥ ४ ॥

ūrdhva – вверх, обращенный вверх;
viśvaṅc – распространяющийся во все стороны;
vi√kram I P. – выступать, выходить;
aśana *n* – еда, пища;

तस्माद्विराळजायत विराजो अधि पूरुषः ।

स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ ५ ॥

virāj f – nom.pr., Вирадж, женское начало вселенной;
adhi + Abl. – из;
ati√ric IV Ā. – превосходить;
paścād adv. – сзади;
puras adv. – спереди;

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।

वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥ ६ ॥

havis n – жертвенное возлияние, жертвенный дар;
√tan VIII Ā. – тянуть, распространять, выполнять, составлять;
ājya n – жертвенное масло;
idhma m, n – дрова, топливо;

तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन् पुरुषं जातमग्रतः ।

तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥ ७ ॥

barhis n – жертвенная священная солома, подстилка из особой травы;
prokṣ (pra√ukṣ) I P. – брызгать, орошать, кропить;
agratas adv. – вначале;
sādhya m – святые, класс полубогов;

तस्माद्यज्ञात् सर्वहुतः संभृतं पृषदाज्यम् ।

पशून् ताँश्चक्रे वायव्यानारण्यान् ग्राम्याश्च ये ॥ ८ ॥

saṃ√bhar III P. – обеспечивать, сводить вместе, кормить, собирать;
pṛṣat – пестрый;
pṛṣadājya n – крапчатое масло (масло, смешанное с кислым молоком);
vāyavya – имеющий отношение к ветру и воздуху;

तस्माद्यज्ञात् सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे ।

छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ९ ॥

ṛc f – блеск, сияние, священная песня, гимн, собрание гимнов;
sāman n – гимн, хвалебная песнь, напев, ведические гимны, стихи;
chandas n – песня, священный гимн, метрика, стихосложение;
yajus n – ритуальная формула при жертвоприношении;

तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः ।

गावो ह जज्ञिरे तस्मात् तस्माज्जाता अजावयः ॥ १० ॥

ubhayādat – имеющий челюсти (два ряда зубов – сверху и снизу);
aja m – коза;

avi *m* – овца;

यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।

मुखं किमस्य कौ बाहू का ऊरू पादा उच्येते ॥ ११ ॥

vi√dhā III P. – разделять, распределять, расчленять;

katidhā – сколько частей?

√kalpaya P. (caus. от √kalp) – расчленять, готовить, приводить в порядок, образовывать;

tūru *m* – бедро;

ब्राह्मणो ऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥ १२ ॥

rājanya *m* – воин, представитель второй касты;

चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षुः सूर्यो अजायत ।

मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥ १३ ॥

candramas *m* – луна;

prāṇa *m* – дыхание;

नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।

पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयन् ॥ १४ ॥

nābhi *f*, *m* – пупок, центр;

antarikṣa *n* – воздушное пространство;

saṃ√vart I Ā. – возникать, происходить;

śrotra *n* – ухо;

सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।

देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन् पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥

paridhi *m* – ограда вокруг жертв. огня (обычно три зеленые ветки);

samidh *f* – дрова, полено;

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।

ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ १६ ॥

nāka *m* – небо;

√sac I Ā. – следовать за к.-л.;

pūrvā – первый, предшествующий, прежний.